

BANGHA IMRE

A Mogul India költészetéből: Bihári párversei

Az óhindi költő, Bihári Lál párversei a XVII. századi India legkiemelkedőbb alkotásai közé tartoznak. A költőről biztosan csak annyit tudni, hogy a Tádzs Mahalt építtető Sáh Dzsahán nagymogul (uralk. 1628–1658) legfőbb hindu hadvezérének, az ámbéri (dzsajpuri) maharadzsa Mirzá Dzsajszingnek (1611–1667) volt az udvari költője. Míg a mogulokat elsősorban perzsa források alapján ismerjük, e versekben a muszlim vezetésű birodalom hindu elitjének életérzését ismerhetjük meg a kor-újkori ind kultúra fénypontjának idején.

Bihári verseit korának három nagy, hindu hagyományokra épülő irodalmi témája ihleti: a szerelemé (*sringára*), melyben a földi és az égi egymástól elválaszthatatlanul fonódik egybe; a vallásé (*bhakti*), melyben a költő Krisna, azaz Fekete, más néven Hari pásztoristen iránti személyes odaadását fejezi ki; és a világi erkölcsé (*níti*), mely az egyént, beleértve az uralkodót is, a döntéseiért felelős magatartásra inti.

A szerelem és a vallásosság a kor udvari költészeti hagyományának megfelelően sok versben tudatosan egybeolvad, és a költemény egyszerre fejezi ki mind földi szerelmet, mind az istenség iránti odaadást. Az alábbi párversben a szerelmes nő barátnője igyekszik a férfit rávenni, hogy látogassa meg szerelmét. Ez a hagyományos szerelmi költészet egyik alaphelyzete. A szerető megszólítása viszont Hari, azaz Krisna, „a Fekete”, hiszen Bihári korára Krisna nevei és jelzői a földi szerető költői megjelölésére is szolgáltak. Ez azonban anélkül történik, hogy azok eredeti jelentésüket elveszítették volna. Ezáltal a Hari szó a szöveget a pásztorlányok és Krisna, azaz az emberi lélek és Isten transzcendentális szerelmének síkjára is kivetíti.

Ha, távol vagy tőle, Hari, mit mondjak állapotára?
Akkor a vágy tűzében ég, s áldás néki halála.

E hagyományos tematikánál sokkal fontosabb azonban a versek kimunkáltsága (*ríti*), mely Biharit már saját korában a legkiemelkedőbb költők közé emelte. A „klasszicista” *ríti*-költészet a szanszkrit formalista esztétika szabályait követő irodalmat hoz létre a köznép által is értett óhindi nyelven. Ez az esztétika egyfelől a hangzás és a jelentés retorikai alakzataira helyezi a hangsúlyt, másrészt pedig esztétikai élmény (*rasza*) létrehozására törekszik formalista eszközökkel. A versek nemcsak rövidségükkel, hanem alliterációikkal, szójátékaikkal rendkívül könnyed hatást keltenek. E hatás érdekében a hindi költő túllép a szanszkrit esztétika szabályain, és kiaknázza az addig még nyelvtanba soha nem kötött óhindiben rejlő lehetőségeket. Egyfelől megváltoztatja a szóalakokat a hangzás érdekében (Vö. Arany: „hogy nézni is *tereb*”; Mosonyi Aliz / Halász Judit: „jöhet utána palacsint”), másfelől

pedig nyitottá teszi az irodalmi nyelvet a közbeszédben már jelen levő perzsa szó-kincs felé (*tafóta!*). A magyar fordítás mindezeket csak részlegesen képes visszaadni.

A hangzás páratlan gazdagságát alább két példán mutatom be. A „Virágod gyümölcsöt terem...” kezdetű kétsorosban a *bári/bári* szóalak összesen háromszor fordul elő (*bári, bári apaní színcsi szubridatá-bári*), és mindegyik alkalommal két jelentésben: „kertész”, „virágágyás” és „víz”, illetve „fiatalasszony”, „alkalom (az együttlétre)” és „szavak” értelemben. Így az elsődleges jelentés („Kertész, kerted vonzalom vizével öntözzed!”) mellett a vers közvetlenül is jelenti, amit a fordítás csak sugall: „Fiatalasszony, használd ki az alkalmat, és beszélj férjedhez vonzalommal.” Az „Est e szem teste...” kezdetű vers abból az ind költői hagyományból táplálkozik, hogy a szemgolyó magában foglalja a három fősínt, a fehéret, a feketét és a vöröset (vörös barnát). A verset azonban játékos hangzása élteti. Alább idézem eredetiben a második sort („látva lankad a vízivirág, s hunyni a hal úszik messze.”): *lakhan dzsakhan dúri dzsáta dzsala, dzsaladzsáta ladzsáta*.

A könnyedségen túl a versek túlzásaikkal gyakran humoros hatást keltenek, és mintegy paródiáját adják a hagyományos esztétikának, mely a költőn nem kérte számon a valószerűséget. Így történhet például, hogy a vágy tüzeiben gyötrődő nő valóban megégeti a levelet vagy pedig, hogy a nő dereka olyan karcsú, hogy azt már látni sem lehet. „Az irodalom végtelen világában a költő a teremtő”, tartotta a szanszkrit mondás. A hagyományos esztétikán túl, Bihári versei a Mogul Birodalom egy pillanatának, a tetőpontra érkezés megállapodottságnak arisztokrata érzésvilágát fejezik ki. A legtöbb vers csak egy-egy pillanat, gyakran csak egy mozdulat megörökítése, időtlen síkra való kivetítése.

Bihári verseskötönyve, a *Bihári-szatszái*, „Bihári-hétszáz” mintegy kétszáz éven át kéziratot könyvekben terjedt. Az ámbér-dzsajpuri *kbászmoóhar*, „különleges pecsét alatt álló” királyi gyűjtemény, katalógusa szerint a *Szatszái* legrégebbi kéziratot könyve a költő életéből, 1657-ből származik. Bihári hatása óriási volt a későbbi hindi irodalomra. A verseket utánozták, kommentálták és illusztrálták. A legjobban sikerült utánpótlásokat a későbbi kéziratot hagyomány néha még a „Bihári-hétszáz”-ba is bevette. Alább idézek egy Bihári-ihlette verset a XVIII. századi Raszlín tollából, mely a szerető szemének fent említett három színét és hatását írja le.

Fehér, fekete, vörös. Benne nektár, méreg, s émelyítõn tele mézzel.
Élsz, meghalsz, és tántorogsz, ha egyszer is belenéz.

A gyűjtemény iránti csodálat ihlette az alábbi kétsorost:

A Hétszáz minden verse, mint fúvócsõ lövetje,
látásra kicsi ugyan, ám behatol szívedbe.

Mivel a *Bihári-szatszái* szövege rendkívül bonyolult, ezért hamar elterjedtek hozzá a kommentárok is, melyek az egyes versek hagyományos ind esztétikába való be-

ágyazottságát tárgyalják. A versek sikerének másik mutatója az illusztrációk sokasága az észak-indiai miniatúrafestészet szinte minden stílusában.

Kínoz, mint sebben a szilánk; a szívet úgy átjárta
a halforma füldísz, miként a Lélekgyötrő¹-dárda.

Együtt ragyog a holdfény, s e nő. Melyik ez, s melyik az, nincs jel.
De illatát érezve, hűgom, véle megy a fekete méh el.

Virágod gyümölcsöt terem, haragos hőtől véd meg;
kertész, kerted vonzalom vizével öntözted!

Aki által ismert a világ, Istent nem ismerni:
ahogyan a szem sem látható, bár vele lát mindenki.

A haj-sűrűbe futó szem-ózet a ravasz vadász, íjas Káma
megtanította a városiak ügyes vadászatára.

Ha kedvese messze van, a nőt tűz égeti. Mily furcsa,
hogy felszítja a rózsavíz, s szerelme szava-szele oltja.

Est e szem teste: homályt hozó három színre színezve.
látva lankad a vízivirág, s hunyni a hal úszik messze.

Mit számít, hogy messze vagy, lelkeddel van a lelkem:
a sárkány is bármerre száll, fonala röptető kezében.

Nem megy az írás, remeg a kezem. Mással üzennem szégyen.
De megérezed szívem szavait a te szívedben mélyen.

Már benne ragyog az ifjúság, s még itt gyermeki fénye:
két fény összefonva csillog, miként a tafota szövénye.

Zeneszó, költészet, szerelem, érzelmek sűrűjébe
ki félig merül, veszve van, ám mentve ki lemerül egészbe².

Csillog száríjába takart izgő-mozgó füldísz.
Mint ahogyan hajnali naptól felragyog a Gangá vize.

Ha távol vagy tőle, Hari, mit mondjak állapotára?
Akkor a vágy tűzében ég, s áldás néki halála.

¹ Lélekgyötrő (*manmatha*), Káma szerelemisten egyik jelzője.

Nézd, milyen csodás a Fekete csábító szépsége!
Az elmében él benne bár, a világ a tükörképe.

„Mondd, mitől is lett vöröses, édesem, szemed sarka!”
„A te szemednek, kedvesem, van csak árnyéka rajta.”

Csavarosságom nem hagyom el, bárki bárhogy is szidna;
egyenes szívben szomorú lennél, hármashajlott Krisna.

Hozzá képest mi a virág, a hold és a tükrök fénye,
akinek felragyognak a szemek ily ragyogását nézve?

Társad szárnyas, mindig veled, tollad ruha, porszem étked;
egyedül csak tied, galamb, itt e földön boldog élet!

Elmúlt régen a kikelet, nincs már több virága.
A rózsának szirma nincs, csak csupasz, szúrós ága.

A méhet télidőn a remény a tövises ágnál tartja:
eljön egyszer a tavasz, s rózsák lesznek rajta.

Próbálta, hogy a vágyban égőre a rózsavizet ráöntse.
Mindhiába. Elpárolgott félúton. Testét nem érte csöpp se.

Tekintetük összekötni nem félnek a magasban,
s rajta mint egy kötél táncos, enyegésük surran.

Mint Isten, karcsú dereka olyan: önmagában láthatatlan.
Csak következtetni lehet rá, s könyv mondja, hogy van.

E világban meg nem maradt, a tél hidegét félte.
A melegség visszavonult a kebel-hegy erődjébe.

Alul égett, felül ázott, itt-ott szemfesték foltok.
Íratlan üzeni a levél: „kedvesed nem boldog”.

A hajnali vízben túlárad szívük gyönyör-pillantást lopva.
Ázott testük csakúgy remeg. Imájuk mintha mégsem fogyna.

Dzsajszingh király parancsa volt, s az istenpár kegyelme,
Hogy elkészült hétszáz dalom – mind más ízzel telve.

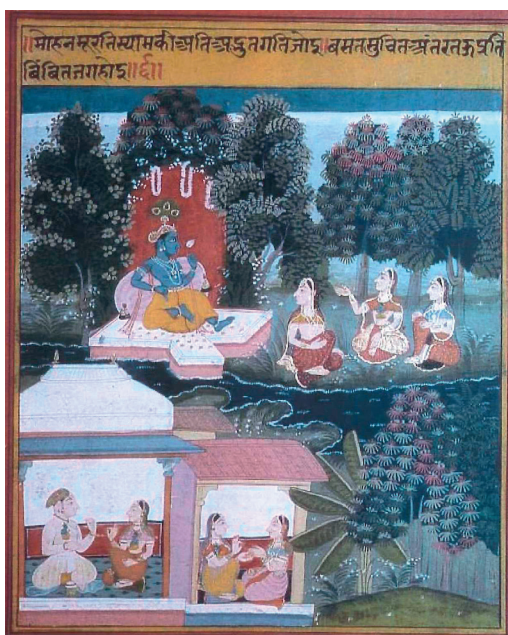
1. kép. A haj-sűrűbe futó...

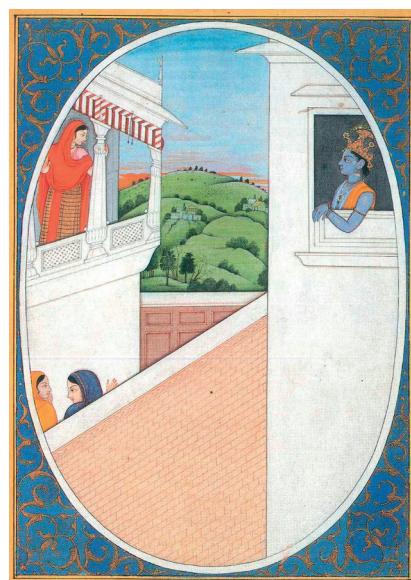
2. kép. Csillag száríjába takart...

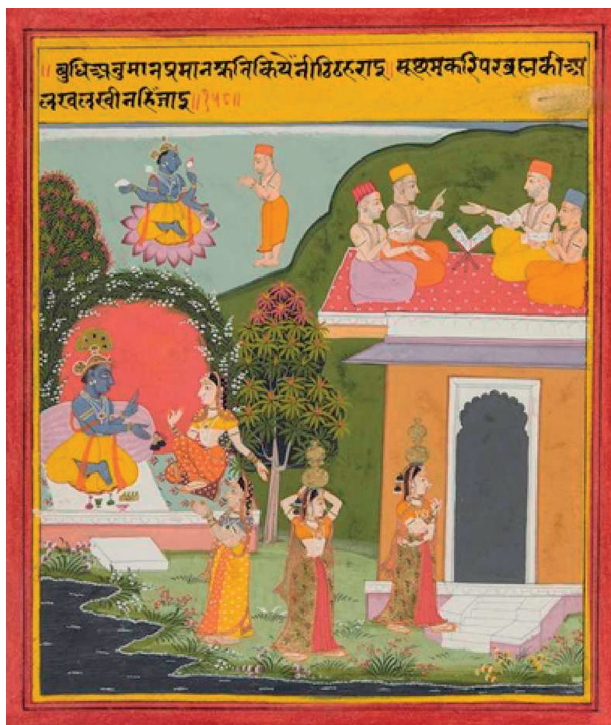
4. kép. Próbálta, hogy a vágyban égőre...

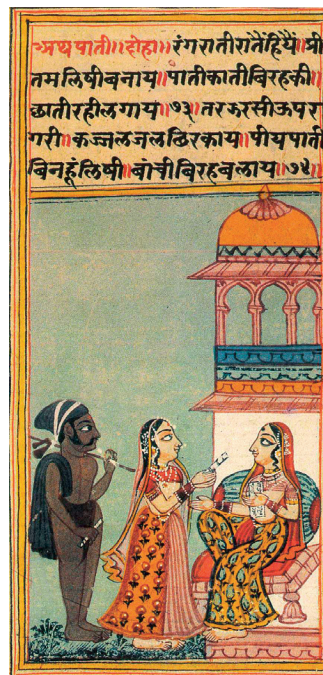
3. kép. Nézd, milyen csodás...

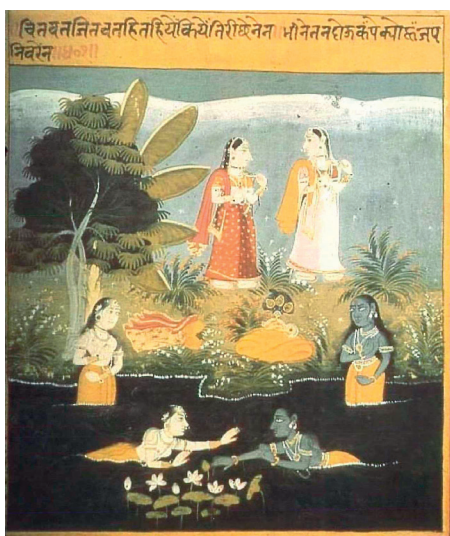
5. kép. Tekintetük összekötni...

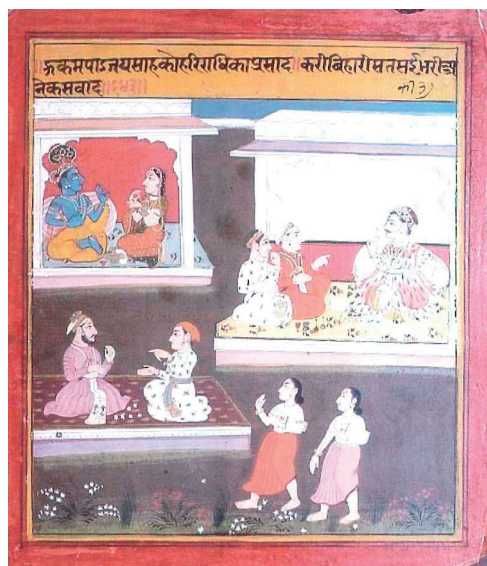
6. kép. Mint Isten, karsú dereka olyan

7. kép. Alul égett, felül ázott...

8. kép. A hajnali vízben túlrad...

9. kép. Dzsajszingh király parancsa volt...